

КІБЕРПРОСТІР ЯК ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НАРКОБІЗНЕСУ

CYBERSPACE AS A CRIME SCENE IN THE DRUG BUSINESS

Ващенко І.О.,

асистент кафедри криміналістики

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню кіберпростору як обстановки вчинення злочинів у сфері наркобізнесу, визначено суть та зміст предмета посягання під час вчинення злочинів із використанням обстановки кіберпростору, досліджено можливості сучасних інформаційних технологій, комунікаційних систем, засобів комп'ютерної техніки, комп'ютеризації суспільства загалом, що призводить до появи нових соціальних проблем, у тому числі і в сфері боротьби із злочинністю, глобальної інформатизації як соціального явища, що потребує осмислення та дослідження, зокрема в криміналістичному аспекті. Визначено способи і засоби ефективного пізнання та протидії, розкрито особливості злочинної діяльності у сфері незаконного наркобізнесу як складної, структурованої організації, що вчиняється групою осіб за попередньою змовою, організованими групами і злочинними організаціями, досліджено кіберпростір як середовище, в якому можуть бути вчинені відповідні кримінальні правопорушення. Автор зосереджує увагу на вивченні обстановки вчинення злочинів як одного з елементів криміналістичної характеристики, яка є одним із центральних елементів криміналістичної характеристики злочинів, оскільки вона суттєво впливає на поведінку злочинця та вибір ним об'єкта злочину, способу та засобів його вчинення, на її особливостях та значенні в криміналістичній характеристиці, кореляційних зв'язках обстановки з іншими елементами, вивченні нових способів вчинення злочинів у сфері наркобізнесу, а саме в обстановці кіберпростору.

У статті проаналізовано основні рекомендації стосовно алгоритмів розслідування злочинів, пов'язаних із наркобізнесом саме в обстановці кіберпростору та системи ефективних слідчих (розшукових) та негласних слідчих дій, залучення спеціалістів у сфері комп'ютерних технологій та експертів, що в подальшому дасть змогу забезпечити ретельне розслідування злочинів зазначеної категорії та отримати криміналістично значиму та доказову інформацію.

Ключові слова: кіберпростір, обстановка вчинення злочинів, організована злочинна діяльність, наркобізнес.

The article is devoted to the study of cyberspace as an environment for committing crimes in the drug business, the essence and content of the subject of encroachment when committing crimes using the cyberspace environment, the possibilities of modern information technologies, communication systems, computer equipment, computerization of society as a whole, which leads to the emergence of new social problems, including in the field of combating crime, global informatization, as a social phenomenon, which requires reflection and research, particularly in the forensic aspect. Methods and means of effective cognition and counteraction are identified, the features of criminal activity in the field of illegal drug business as a complex, structured organization that is carried out by a group of persons in a preliminary conspiracy, organized groups and criminal organizations are identified, cyberspace is studied, as an environment in which relevant criminal acts can be committed offense. The author focuses on studying the situation of crimes as one of the elements of the forensic characterization, which is one of the central elements of the forensic characterization of crimes, since it significantly influences the behavior of the criminal and his choice of the object of the crime, the method and means of its perpetration, forensic characterization, correlation of the situation with other elements, the study of new ways of committing crimes in drug business, namely in a cyberspace setting.

The article analyzes the main recommendations regarding the algorithms for investigating crimes related to the drug business, precisely in a cyberspace environment and a system of effective investigative (investigative) and covert investigative actions, the involvement of computer technology experts and experts, which will further ensure a thorough investigation of the crimes of this category and will allow to obtain forensic and evidentiary information.

Key words: cyberspace, crime setting, organized crime, drug business.

Розвиток сучасних інформаційних технологій, комунікаційних систем, засобів комп'ютерної техніки, комп'ютеризації суспільства загалом призводить до появи нових соціальних проблем, у тому числі і в сфері боротьби із злочинністю. Глобальна інформатизація як соціальне явище потребує осмислення та дослідження, зокрема в криміналістичному аспекті.

Вказані фактори зумовлюють необхідність подальшого вивчення злочинної діяльності, що дає змогу підвищити ефективність рекомендацій з її виявлення, розслідування та запобігання злочинів у сфері наркобізнесу.

Окремі аспекти розглядуваних питань були предметом досліджень низки вітчизняних та закордонних вчених, зокрема таких, як А. Гурув, В. Голубев, В. Зимовець, Б. Калачов, А. Рокітов, І. Смирнова, Д. Чувірін, Т. Анненкова, В. Куліков, А. Волобуєв, В. Рогозіна.

Метою дослідження є визначення кіберпростору як обстановки вчинення злочинів у сфері наркобізнесу, способів і засобів його ефективного пізнання та протидії.

Варто зазначити, що на початку нового тисячоліття в результаті науково-технічного прогресу суспільство реально відчуває наступ інформаційної революції. Дослідження проблем боротьби з наркобізнесом нині залишається доволі актуальним, адже нині це негативне явище являє собою одну з найприбутковіших складових частин організованої злочинності. Глобалізація соціальних

та економічних процесів, зокрема в сфері комп'ютерних технологій, породила і глобалізацію злочинності, яка робить її дедалі більше організованою, транснаціональною і витонченою. З'являється простір, в якому людина отримує доступ до безмежних інформаційних потоків, тим самим розширюючи можливість вчинення нових форм та видів злочинів як одного з проявів людської діяльності, що реалізується у відповідному інформаційному просторі – кіберпросторі. Глобальні комп'ютерні мережі, які об'єднали мільйони комп'ютерів в єдині системи та відкрили найширші можливості спілкування та отримання різної інформації, дедалі частіше використовуються для здійснення злочинних намірів, координації та скоєння злочину.

Поширення глобальних комп'ютерних мереж призвело до їх використання в кримінальних намірах із метою підготовки та вчинення злочинів, пов'язаних із порнографією, відмиванням «брудних» грошей, торгівлею людьми та зброєю, міжнародним тероризмом, порушенням авторських та суміжних прав, фінансовим шахрайством та, зрештою, незаконним обігом наркотиків. Злочинна діяльність у сфері наркобізнесу є складною, структурованою, відрізняється вчиненням наркотичних злочинів групою осіб за попередньою змовою, організованими групами і злочинними організаціями стосовно наркозасобів у великих і особливо великих розмірах із міжнародними і трансна-

ціональними зв'язками. Наркоділки вже давно оцінили досягнення науково-технічного прогресу у сфері новітніх технологій, де завдяки глобальному характеру і швидким темпам розвитку саме інтернет став їх квінтесенцією.

У зв'язку з розвитком сучасних комп'ютерних технологій, насамперед, всесвітньої електронної мережі Інтернет, у міжнародному законодавстві з'явився новий термін «кіберзлочинність». Указом Президента України від 15 березня 2016 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 р. «Про Стратегію кібербезпеки України (далі – Стратегія)» передбачено необхідність створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави.

Таким чином, нині на законодавчому рівні визначено наявність такого середовища людської діяльності, як кіберпростір, та сформульовано загальні завдання, з якими законодавець пов'язує забезпечення безпеки функціонування та використання кіберпростору. Зокрема, Стратегія передбачає посилення спроможностей суб'єктів сектору безпеки та оборони для забезпечення ефективної боротьби із кіберзлочинністю. Отже, законодавець у кіберпросторі вбачає певне середовище, в якому можуть бути вчинені відповідні кримінальні правопорушення, та визначає необхідність його використання.

На думку В. Динту, кіберпростір у певних сферах людської діяльності використовується як середовище для реалізації кримінальних правопорушень і потребує ретельного вивчення криз призму його розуміння як обстановки [3, с. 72]. Також автор зазначає, що кіберпростір не варто ототожнювати з поняттям «Інтернет», кіберпростір утворюється за допомогою технічних систем, у ньому циркулюють або зберігаються відповідні дані. Таким чином, кіберпростір може утворюватися як за допомогою Інтернет-мережі та безпосередньо в ній функціонувати, так і бути автономною системою, яка не пов'язана із глобальною мережею [3, с. 73].

Обстановка злочину є одним із центральних елементів криміналістичної характеристики злочинів, оскільки вона суттєво впливає на поведінку злочинця та вибір ним об'єкта злочину, способу та засобів його вчинення. В. Динту зазначає, що розуміння обстановки злочину можна здійснювати на теоретичному та практичному рівнях. На теоретичному рівні поняття обстановки злочину є системою типових даних стосовно факторів об'єктивної реальності, що визначають сукупність умов, в яких відбувався процес підготовки, реалізації та приховування кримінального правопорушення та які знаходять своє відображення й оцінку у системі криміналістичної характеристики злочинів. На практичному рівні обстановка злочину – це середовище, в якому вчинялися дії з підготовки, реалізації та приховування злочину, яке має бути дослідженою, проаналізованою та зафіксованою з метою забезпечення швидкого, повного та ефективного розслідування кримінальних правопорушень [3, с. 73]. Спираючись на дані узагальнення слідчої практики, можна констатувати, що між обстановкою злочину та іншими елементами криміналістичної характеристики злочинів (особа злочинця, об'єкт злочину, спосіб злочину) наявні причинно-наслідкові, функціональні, ймовірності, а також кореляційні зв'язки. Це дає змогу обґрунтовано конструювати версії щодо особи злочинця та обставин кримінального правопорушення, цілеспрямовано здійснювати пошук слідів та інших доказів та їх джерел, приймати правильне рішення тактичного і процесуального характеру.

З урахуванням вищевикладеного можна зазначити, що оцінювання обстановки кіберпростору, в якій існує наркобізнес, суттєво визначає вибір способу та приховування злочину, знярядь і засобів, які використовуються. Отже, це, своєю чергою, свідчить про те, що спосіб і обстановка знаходяться в тісному зв'язку, певній відповідності один

від одного та саме в обстановці породжуються нові способи вчинення злочинів, зокрема у сфері наркобізнесу.

Отже, це дає нам змогу виділити способи незаконного використання наркоторговцями сучасних технологій. Як зазначають Я. Ступник та М. Когут, це головним чином:

- поширення за допомогою засобів масової інформації, в тому числі електронних, інформаційних матеріалів, що підбурюють чи спонукають до вживання наркотиків;
- поширення через мережу Інтернет інформації, що містить рекомендації щодо незаконного використання та виготовлення наркотиків [4, с. 231].

Формули (прописи) наркотиків зазвичай трималися в секреті, вони ретельно охоронялися, а при сучасних засобах інформатизації відомості про них може тепер отримати кожен, хто здатен вийти на оператора, підключеного до глобальної мережі. Тепер навіть малокваліфіковані фахівці мають електронний шлях залучення до виробництва наркотиків. Менше 10% підозрілих осіб, затриманих за незаконне виробництво метамфетаміну, є експериментальними хіміками, що і пояснює причину численних спалахів, вибухів і нещасних випадків із пораненнями, які відбуваються в підпільних лабораторіях.

Крім того, в мережі Інтернет відбувається нерегламентоване зростання числа аптек, які пропонують до продажу препарати, в тому числі сильнодіючі та нарковмісні, без жодного рецепта (що є порушенням ст. 10 Конвенції ООН про психотропні речовини 1971 р.).

Новітні технології дають змогу групам наркобізнесу застосовувати такі методи у процесі скоєння злочинів:

1) приховування електронної інформації про постачання незаконних партій наркотиків: а) шляхом кодування електронних посилянь; б) шляхом використання неконтрольованих засобів електронного зв'язку;

2) відмивання доходів від наркобізнесу за допомогою електронних переказів: а) інтернет володіє трьома специфічними властивостями, які можуть сприяти відмиванню грошей: вільним доступом, анонімністю відносин між клієнтом та фінансовою установою, високою швидкістю здійснення електронних угод [5, с. 135]; б) поява нових світових ринків акцій, облігацій, ф'ючерсів, валюти та інших цінних паперів розширює коло операцій, що здійснюються за допомогою електронних засобів, щоб швидко, легко і приховано переміщати по світу великі суми грошей. Використання смарт-карт і онлайн-ових механізмів здійснення банківських операцій обмежує особисті контакти між співробітниками банків і клієнтами, а значить, знижує дієвість механізмів перевірки законності фінансової діяльності. Конкуренція у сфері фінансових послуг сприяє тому, що найчастіше заходи боротьби з відмиванням грошей розглядаються як не сумісні з нормальною діловою практикою [6].

Нині інтернет з його практично необмеженими інформаційно-комунікативними можливостями використовується наркоугрупованнями як інструмент просування на ринок свого забороненого товару. З цією метою в Мережі активно рекламуються психоактивні речовини і наркотична субкультура, психоделічна філософія. На багатьох сайтах пронаркотичного спрямування знаходиться чимало текстів з описом різних видів наркотичних засобів і психотропних речовин та рецептів їх вироблення, виготовлення виробництва та споживання. Надаються поради, як поводитись під час затримання працівниками правоохоронних органів за зберігання і перевезення наркотиків.

Сферою для дій, які використовуються в злочинних намірах, є Internet, Usenet, Fidonet, BBS, електронна пошта. Мережа Internet як високоєфективний і оперативний засіб зв'язку та контролю може широко використовуватись злочинцями, які виготовляють та поширюють наркотичні засоби, психотропні речовини, а також злочинними організованими групами задля отримання інформації кримінального характеру, встановлення та підтримки

контактів окремих наркоманів один з одним. За допомогою комп'ютерних мереж можлива передача інформації в закодованому вигляді. Наркоман чи інша особа, яка зацікавлена в придбанні наркотиків, а також злочинці, які спеціалізуються на виготовленні, транспортуванні та збуті наркотичних засобів, які є користувачами глобальної мережі, можуть використовувати можливості мереж.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що кіберпростір є складною динамічною системою, яка може використовуватись для вчинення злочинів у сфері наркобізнесу. Для ефективного дослідження та вста-

новлення фактів кримінальних правопорушень у сфері наркобізнесу, що було вчинено в ній або здійснено за її допомогою, необхідно розробити найбільш ефективні алгоритми розслідування, а саме систему слідчих (розшукових) та негласних (слідчих) розшукових дій, яка дасть змогу забезпечити ретельне розслідування злочинів зазначеної категорії та отримати криміналістично значиму та доказову інформацію. Також виникає необхідність, з урахуванням специфіки розслідуваної категорії злочинів, залучення спеціалістів у сфері комп'ютерних технологій та експертів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про рішення Рад національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 р. «Про Стратегію кібербезпеки України. Указ Президента України». URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.
2. Конвенція про кіберзлочинність. Рада Європи; міжнародний документ від 23.11.2001 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575
3. Динту В.А. Місце кіберпростору у системі обстановки злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип 2 (3). С. 72–73.
4. Ступник Я.В., Когут М.Г. Протидія наркозлочинності в мережі Інтернет: виклики сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 26. С. 231–232.
5. Смирнов І.В. Організована злочинна діяльність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів: загальне поняття стадій. *Науковий вісник Нац. акад. внут. справ України*. 2005. № 1. С. 135.
6. Волощук А.М. Державно-правова політика в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: зарубіжний досвід. *Митна справа (Митний комплекс)*. 2011. № 1.

УДК 343.13

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF THE APPLICATION PROCEDURE AS A PROTECTIVE MEASURE

Давиденко С.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено окремі проблеми нормативного регулювання порядку застосування та зміни запобіжного заходу у вигляді застави в контексті гармонізації вітчизняного кримінального процесуального законодавства з міжнародними стандартами у сфері захисту прав і свобод людини, що свідчить про актуальність даного дослідження.

У представлений роботі здійснено науковий аналіз положень вказаного правового інституту, присвячених предмету застави, визначеному законом колу осіб, які мають право на внесення застави, а також встановленим правилам визначення розміру застави з урахуванням обставин і виду конкретного кримінального правопорушення, майнового стану підозрюваного, обвинуваченого тощо. На підставі вивчення прецедентної практики Європейського суду з прав людини виокремлені відповідні критерії визначення розміру застави слідчим суддею та судом.

Логічною частиною роботи є характеристика порядку внесення застави підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем, а також процедури розгляду та вирішення питання про звернення застави в дохід держави в разі невиконання вказаними учасниками кримінального провадження покладених на них обов'язків. Проаналізовано порядок зміни запобіжного заходу у вигляді застави з огляду на наявну практику національних судів.

У процесі наукового дослідження звернуто увагу на надану законом можливість застосування застави до особи, щодо якої вжито запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а також на повноваження слідчого судді та суду під час визначення розміру застави в таких випадках. Наведено аргументацію щодо необхідності забезпечення права визначених у законі осіб на оскарження ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в частині визначення розміру застави.

Сформульовані у статті пропозиції спрямовані на вдосконалення окреслених положень чинного кримінального процесуального законодавства України в частині правового регулювання процедури застосування та/або зміни запобіжного заходу у вигляді застави; надані обґрунтовані рекомендації щодо застосування окремих норм національного законодавства, які свідчать про практичне значення результатів проведеного дослідження.

Ключові слова: застава, застосування/зміна запобіжного заходу, критерії визначення розміру застави, звернення застави в дохід держави, оскарження судового рішення.

The article deals with separate problems of normative regulation of the application and change of a preventive measure in the form of a pledge in the context of harmonization of domestic criminal procedural legislation with international standards in the field of protection of human rights and freedoms, which testifies to the relevance of this study.

In the submitted work, a scientific analysis of the provisions of the said legal institution on the subject of collateral, defined by the law of the circle of persons entitled to the pledge, as well as the established rules for determining the size of the pledge, taking into account the circumstances and type of a particular criminal offense, the property of the suspect, the accused, etc., was made. On the basis of the case law of the European Court of Human Rights, the relevant criteria for determining the size of the mortgage are determined by the investigating judge and